

УДК 39:728.6](477.86)"18/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.340>

«ЗДОЙМЛИНИ ХАТИ» НА ПОКУТТІ (обрядовий супровід будівництва оселі на Покутті)

Роман РАДОВИЧ
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: radovychroman@gmail.com

Будівельна обрядовість, як одна з галузей традиційно-побутової культури українців, охоплює специфічну систему звичаїв, повір'їв, прикмет та символічних дійств (обрядів), якими супроводжується будівництво нового житла та введення його в експлуатацію. Увесь обрядово-звичаєвий комплекс умовно можна поділити на декілька етапів: вибір та заготівля будівельних матеріалів; вибір місця та часу для спорудження нової оселі; процес спорудження житла; урочисте вселення у новобудову. Власне комплекс звичаїв, повір'їв та обрядів, які супроводжували сам процес спорудження житла на Покутті, ніколи не був предметом спеціальних досліджень, що й визначає *актуальність* пропонованої розвідки.

У роботі автор ставить перед собою *мету* з'ясувати особливості звичаєво-обрядового супроводу процесу зведення сільських осель на теренах Покуття, виявити спільноукраїнські риси та місцеву специфіку. *Об'єктом* дослідження є традиційно-побутова культура покутян, а *предметом* — комплекс звичаїв, повір'їв та забобонів, які супроводжували процес спорудження осель. *Методологічною основою* дослідження є принцип історизму у поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки: типологічного, комплексного та ретроспективного аналізу, історичної реконструкції тощо. *Територія дослідження* охоплює історико-етнографічний р-н Покуття. *Хронологічні межі* — кінець XIX — початок XXI ст.

Ключові слова: етнологія, Україна, Покуття, традиційна культура, будівельна обрядовість, будівельне деревце.

Roman RADOVYCH
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>
Doctor of Sciences in History, Senior Researcher
of the Institute of Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: radovychroman@gmail.com

«RAISING THE HOUSE» IN POKUTTIA
(Ritual Accompaniment
of Dwelling Construction in Pokuttia)

Construction ritualism, as one of the branches of the traditional everyday culture of Ukrainians, encompasses a specific system of customs, beliefs, omens, and symbolic acts (rituals) that accompany the construction of a new dwelling and its commissioning. The entire ritual-customary complex can be conventionally divided into several stages: the selection and procurement of building materials; the selection of a place and time for the construction of a new dwelling; the process of constructing the dwelling; and the ceremonial housewarming. The complex of customs, beliefs, and superstitions that accompanied the actual process of dwelling construction in Pokuttia has never been the subject of specialized research, which determines the *relevance* of the proposed study.

In this work, the author sets out to achieve the *aim* of elucidating the peculiarities of the customary-ritual accompaniment of the process of constructing rural dwellings in the territory of Pokuttia, identifying common Ukrainian features and local specifics. The *object* of the study is the traditional everyday culture of the people of Pokuttia, and the *subject* is the complex of customs, beliefs, and superstitions that accompanied the process of dwelling construction. The *methodological* basis of the study is the principle of historicism combined with elements of structural-functional analysis and the use of the main methods of ethnological science: typological, comprehensive, and retrospective analysis, historical reconstruction, and others.

The *territory of the study* covers the historical-ethnographic region of Pokuttia, which is localized within the boundaries of the modern Horodenkivskiy, Kolomyiskiy, Sniatynskiy, Tlumatsiy, the main part of Tysmenytskyi, the northeastern strip of Bohorodchanskyy, Nadvyrnanskyi, and Kosvyskiy districts of Ivano-Frankivsk Oblast. The chronological boundaries cover the end of the 19th to the beginning of the 21st century.

Keywords: ethnology, Ukraine, Pokuttia, traditional culture, construction ritualism, construction tree.

Вступ. Будівельна обрядовість, як одна з галузей традиційно-побутової культури українців, охоплює специфічну систему звичаїв, повір'їв, прикмет та символічних дійств (обрядів), якими супроводжується будівництво нового житла та введення його в експлуатацію. Увесь обрядово-звичаєвий комплекс умовно можна поділити на декілька етапів: вибір та заготівля будівельних матеріалів; вибір місця та часу для спорудження нової оселі; процес спорудження житла; урочисте вселення в новобудову. Власне комплекс звичаїв, повір'їв та забобонів, які супроводжували сам процес спорудження житла на Покутті, ніколи не були предметом спеціальних досліджень, що й визначає *актуальність* пропонуваної розвідки.

У роботі автор ставить перед собою *мету* з'ясувати особливості звичаєво-обрядового супроводу процесу зведення сільських осель на теренах Покуття, виявити спільноукраїнські риси та місцеву специфіку. *Об'єктом* дослідження є традиційно-побутова культура покутян, а *предметом* — комплекс звичаїв, повір'їв та забобонів, які супроводжували процес спорудження осель. *Методологічною основою* дослідження є принцип історизму у поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки: типологічного, комплексного та ретроспективного аналізу, історичної реконструкції тощо.

Територія дослідження охоплює історико-етнографічний район Покуття, який локалізується у межах сучасних Городенківського, Коломийського, Снятинського, Тлумацького, основної частини Тисменецького, північно-східної смуги Богородчанського, Надвірнянського та Косівського р-нів Івано-Франківської обл.¹ Хронологічні межі охоплюють кінець ХІХ — початок ХХІ ст.

Хоча будівельної обрядовості покутян тією чи іншою мірою торкались окремі дослідники [1; 2; 3; 4; 5], проте їх увага здебільшого була зосереджена на виборі будівельних матеріалів, місця під забу-

дову та урочистому вселенню у новобудову. Натомість обрядово-звичаєвий комплекс, який супроводжував сам процес будівництва в цілому, ніколи не був предметом спеціального дослідження.

Основна частина. Як і скрізь в Україні [1, с. 229—268], увесь процес спорудження домівки, починаючи від монтування підвалин чи встановлення кутових стовпів каркаса — до зведення конструкцій даху і встановлення на кроквах будівельного деревця, супроводжував окремий комплекс обрядодій. Щоправда, будівельна обрядовість покутян впродовж цих робіт значною мірою була пов'язана зі специфікою техніки та технології місцевого житлобудівництва. На відміну від зрубного будівництва регіону Карпат (бойків, гуцулів, лемків) чи Полісся [1, с. 180—238; 6, с. 269—302], де у ритуально-обрядовому відношенні основний акцент припадав на закладини першого вінця — підвалин (хоча й встановлення будівельного деревця на кроквах там теж мало важливе значення [1, с. 269—302; 6, с. 283—285]), на Покутті під час монтування каркасних жител цьому аспектові зазвичай не надавали такого значення. Під час спорудження каркасних осель, які віддавна тут превалювали, кульмінаційним моментом вважався увесь процес спорудження (власне завершення) каркаса житла від підвалин (при їх наявності²) — до встановлення крокв (що здійснювали впродовж одного дня) і закріпленні на їх вершку обрядового деревця. Цей процес називали «здоймини» («здоймлини», «здоймлене», «здоймлині», «здоймині», «підоймлини», «закладини», «зводини»). Щоправда, у підгірській частині Покуття, а особливо на покутсько-гуцульському пограниччі (передовсім під час спорудження зрубних осель, а зрідка — й каркасно-дильованих), до певної міри було присутнє виокремлення обряду «закладин» підвалин.

«Зводинам хати» передувала тривала підготовка. Насамперед господар домовлявся з майстром, власне зі «старшим майстром» («Газда годив майстра»: с. Горішне Залуччя Снят.; «Газда годивсі з майстром»: с. Задубрівці Снят.; «До будови хати кликали майстра»: с. Семаківці Гор.), а

¹ У роботі для позначення адміністративних одиниць будемо використовувати наступні скорочення (відповідно до адміністративного поділу до реформи 2021 р.): Городенківський р-н — Гор., Тлумацький р-н — Тлум., Тисменецький р-н — Тис., Коломийський р-н — Кол., Косівський р-н — Кос., Надвірнянський р-н — Над., Богородчанський р-н — Бог.

² Хоча каркасні стіни на підвалинах відомі тут вже з середини ХІХ ст., у багатьох селах (особливо на придністров'ї) ще у першій чверті ХХ ст. побудували житла на стовпах («слупах», вкопаних у землю).

уже той підбирав собі помічників («Газда годивси з майстром, а той набирал людей скільки треба»: с. Підвисоке Снят.). Впродовж певного часу «головний майстер» з одним—двома помічниками («майстрами») «ладив дерево», тобто готував конструкції (тесав стовпи, підвалини, крокви, платви, вибирав у них гнізда, пази, витесував чопи, підготовляв дилі тощо), а відтак призначав день у який треба «скликати людей підоймати (здоймати) хату»: «Майстер всьо готує до здоймленє, каже газді коли будуть здоймати і скільки треба людей» (с. Лісна Слобідка Кол.); «Коли заготовили дерево, зладили сохи і решта — скликали закладини і підіймали хату» (с. Олієво-Королівка Гор.); «Майстер готував дерево (конструкції. — Р. Р.), потім скликали людей і підоймали — то закладини» (с. Корнів Гор.); «Майстер ладив дерево, потім скликали людей і здоймали хату на ноги — то називали закладини» (с. Копачинці Гор.). Людей сходилось багато: «Все підготували, скликали багато людей і робили закладини — підоймали хату» (с. Жукотин Кол.); «Здоймати хату кликали багато людей» (с. Долина Тлум.); «Перше майстер ладив дерево... Піднімало хату десіть-пітнайціть чоловік» (с. Буківна Тлум.). Приходили й жінки, але більше було чоловіків: «Йшли баби і чоловіки, але на закладини скликали багато хлопів» (с. Тростянка Кол.); «Підоймати кликали більше хлопів і підоймали» (с. Вільшаниця Тис.); «Здоймати хату скликали багато хлопів» (с. Пужники Тлум.). Мінімальна кількість людей, які «підіймали хату», мала бути такою, щоб на кожен стовп каркаса припадало по людині: «Кличут стільки людей, аби до кожного слупа був чоловік» (с. Струпків Кол.); «Як підоймали хату — скликали людей; як є шиснайціть слупів, то найменше має бути шиснайціть хлопа» (с. Джурків Кол.); «Коло кожного слупа стояв один чоловік» (с. Лісна Слобідка Кол.). Знову ж, у с. Пилипи (Кол.) вважали, що біля кожного стовпа мало бути по двоє людей: «Перше всьо підготували, потім скликали людей на закладини; коло кожного слупа стояло по двоє хлопів».

Зазвичай хату «підоймали» впродовж одного дня, починаючи від монтування підвалин (при їх наявності) і завершуючи встановленням крокв: «Здоймали хату в один день» (сс. Пужники Тлум., Баб'янка

Кол., Добровляни Тис.); «В один день клали і підвалини... і знімали хату» (с. Тростянка Кол.); «Як підоймали, все робили в один день: і кізли, і стелю, і оберліхт» (с. Джурків Кол.); «В один день здоймали хату (кізли і стіни) — то казали закладини» (с. Гарасимів Тлум.); «В той день робили всьо... ставили також кізли з бантиням» (с. Буківна Тлум.). Цю правду в окремих населених пунктах респонденти твердять, що на день «здоймин» підвалини вже були готовими (сс. Нижній Вербіж, Торговиця Кол.; Вільшаниця Тис.): «Хату здоймали (стіни і кізли) в один день... Підвалини зтягнули в один день... підвалини вже стояли, тоді йшли здоймати хату; все готове лежало на землі» (с. Вільшаниця); «Як здоймали, то підвалини вже були зав'язані» (с. Залуччя Кол.). Знову ж, в окремих випадках в один день встановлювали каркас будівлі, а у наступний — «здоймали дах»: «Стіни ставили в один день, а здоймали дах (верх) в другий день» (с. Клубівці Тис.).

Місце, де мало стояти майбутнє житло ще перед влаштуванням фундаменту (чи встановленням фундаментних каменів) посвячували — кропили свяченою водою. Це міг здійснювати головний майстер: «Перше кропили місце, де мав бути фундамент» (с. Джурків Кол.); «Перед тим як мали здоймати, старший майстер кропив свячену водов (при тому він шось шептав сам до себе... шось для газдів... хто собі шо в Бога заслужив» (с. Жукотин Кол.); «Перед будовою майстер кропив і говорив молитву» (с. Мишин Кол.). Проте нерідко перед початком будівництва для посвячення місця кликали священника: «Перед тим як починали класти хату, кликали священника... він кропив» (с. Стрільче Гор.); «Як мали починати будову, священник посвячував місце» (с. Задубрівці Снят.).

«Здоймліне» хати було урочистою подією. Як значають у с. Струпків (Кол.): «Як були здоймліни, то бігали діти і тішилисі, що хату здоймають». У с. Тростянка (Кол.) «перед закладами майстер сокирою зарубував навхрест на всіх рогах і казав: "З Богом"; тоді починали підоймати хату» (тут в один день «клали» і підвалини, і все інше. — Р. Р.). Натомість у с. Нижній Вербіж (Кол.) «майстер сокирою навхрест зарубував» (в усіх кутах. — Р. Р.) ще «перед тим, як робити [у підвалинах] отвір на чоп».

Усім процесом «підоймин хати» керував головний майстер: «Був один майстер — всі його слухали» (с. Долина Тлум.); «Був оден майстер, який керував» (с. Баб'янка Кол.). У таму разі, коли майстер працював з помічником чи кількома, на день «здоймлини» конструкції каркасу окремих стін були вже змонтовані та лежали біля відповідних боків майбутньої хати; в іншому випадку — їх монтування відбувалось уже в цей день. Присутні ставали кожен біля свого стовпа і «за командою майстра підоймали» каркас: «Як всьо зроблено... всьо підготовлено, але ше стовпи і дах не стоять, то сходятьсі майстри і сусіди і здоймають хату... Підвалини вже поставлені... кладут на землю стовпи, заганеють на місце платви банти, скосаки — і їх підоймають (вставляють у дири підвалин)... кажут: "Здойм'єли хату"» (с. Нижній Вербіж Кол.). Зазвичай першими піднімали конструкції довгих стін («Перше підоймали поздовжні стіни, потім — поперечні»: с. Джурків Кол.), при чому завжди починали з південної (віконної) стіни: «Першою піднімають південну стіну» (с. Нижній Вербіж Кол.); «Підоймали одну поздовжню сторону... де вікна» (с. Вільшаниця Тис.); «Перше підіймали одну стіну від полудні — платви накладені на слупи і батоги (навскісні стовпи на всю висоту стіни між підвалиною і платвою. — Р. Р.)» (с. Лісна Слобідка Кол.).

Як уже було говорено, під час встановлення підвалин особливих урочистостей не було. Інколи респонденти відзначають, що «в підвалини не ложили нічого» (с. Угорники Кол.). Проте, здебільшого перед тим, як підіймати хату, у гніздо, вибране на «чип» стовпа у південно-східному куті, клали гроші: «Як хата з підвалинами... то гроші кладут у гніздо на чип, коли здоймають хату» (с. Залуччя Кол.); «Як починали, під східний слуп клали копійки» (с. Гарасимів Тлум.); «Під слуп ложили гроші» (с. Гавриляк Тлум.); «Під перший слуп клали гроші» (с. Сокирчин Тлум.); «Як починали, під слуп клали копійки» (с. Стриганці Тис.); «Під східний слуп клали гроші... гроші кладут в гніздо на чип, коли здоймають хату» (с. Залуччя Кол.). Зчаста гроші вкладали у гнізда усіх чотирьох кутів: «Як закладали, в чотири вугли (в гару) клали гроші» (с. Пилипи Кол.); «Як були здоймлини, в дюри на чотирох кутах газдині лила святу воду, а газда клав копійку» (с. Вільшаниця Тис.); «Як здоймали, в штири дери підвалин

клали гроші — аби трималисі хати гроші» (с. Ганів Кол.); «У всі чотири гнізда під чопа клали гроші» (с. Красилівка Тис.); «Як підоймали хату, то в штири дери підвалин клали залізні гроші, аби гроші були» (с. Торговиця Кол.); «Під вуглові слупи клали гроші і кропили свяченов водов» (с. Джурків Кол.); «На чотири кути під слупи клали копійки» (с. Пужники Тлум.); «Під слупи клали гроші» (с. Коршів Кол.).

У тому разі, коли підвалин не було, а стовпи каркаса ставили на каменях — гроші вкладали на камінь чи під нього: «Під крайню від сходу соху, під плитку ложили монету» (с. Воронів Гор.); «В куті від полудні клали гроші під перший камінь... під першу соху» (с. Чернелиця Гор.); «Як починали хату — в землю під камінь клали копійки» (с. Вільшаниця Тис.); «Під східний вугол на камінь клали гроші (з тим роком, в який будували хату, або ближче до нього)» (с. Мишин Кол.); «Під соху... під плитку клали копійки (під одну чи під всі сохи)» (с. Стрільче Гор.). Після вклядання «першого каменя», місце, де мало стояти нове житло, окроплювали свяченою водою: «На східний кут клали першу плитку... Плитку клав майстер... Газда під плитку клав гроші і кропив фундамент свяченою водою: зачинав кропити від східного кута (від тої плитки) і йшов за сонцем... кропив (йшов) один раз...» (с. Семаківці Гор.).

У низці населених пунктів респонденти відзначають, що ці гроші призначались для майстра — він їх забирав: «Як здеймали хату — під слуп клав газда гроші; ті гроші забтрав майстер» (с. Одаїв Тлум.); «Як зачинали хату, то на перший камінь від сходу клали гроші, а майстер їх забирав» (с. Олієво-Королівка Гор.); «Під східний камінь клали гроші; майстер їх забирав» (с. Корнів Гор.); «В день закладин на першу плитку газда клав гроші, а майстер забирав» (с. Копачинці Гор.); «Господар клав гроші під плитку, кропив свяченов водов, а майстер зразу ті гроші забирав» (с. Семаківці Гор.). У с. Раковець (Гор.) для майстра призначалась лише частина грошей: «Як починали хату, то під плитку на першу соху клали гроші (клав газда); майстер гроші паперові забирав, а копійки лашав, — щоб все гроші були на тім подвіру».

Необхідно відзначити, що у придністровській частині Покуття ще в оселях середини — другої поло-

вини ХІХ ст., кутові стовпи доволі часто вкопували у ґрунт («хата на закопаню»). Унаслідок об'єктивних причин (інформації респондентів є опосередкованими, переважно почерпнутими з оповідей предків) обрядодії, які супроводжували цей процес є доволі фрагментарними. Наприклад у с. Залуччя (Кол.) колись «у яму під вугловий слуп (при закладинах. — Р. Р.) закопували гроші». У с. Красилівка (Тис.) «...викопали яму на кутовий слуп, кропили свіченнов водов, клали гріш, вкопували слуп, коло нього вбивали в землю хрестик з дерева (всередині майбутньої хати. — Р. Р.)... потім вкопували решта три слупи і газда кропив свіченнов водов». У с. Джурків (Кол.) «[в ями] під вуглові слупи клали гроші і кропили свяченнов водов», біля південно-східного стовпа «ставили столик, [на ньому] — образ, хліб, сіль на рушнику». Більш докладно (хоча теж до певної міри фрагментарно) будівельна обрядовість, пов'язана з домівками «на закопаню», збереглася на Поділлі та Середній Нвдніпрянщині (тут теж спорудження каркасу житла називають «закладчиною» або «підйомкою»). Скажімо, на Хмельниччині, подібно, як і на Покутті, основне обрядово-ритуальне навантаження припадало на момент встановлення крокв і появою над ними будівельного деревця («вінок», «вінець», «квітка») — тоді відбувалось обдаровування майстрів та урочиста гостина. Однак доволі урочисто відбувалось також встановлення покутньої «сохи» (чи усіх чотирьох) [7, с. 143]. Стосовно Середньої Наддніпрянщини, тут теж фігурували два урочисті моменти: вкопування покутньої сохи (чи усіх чотирьох) та встановлення верхньої обв'язки стін (власне сволока) [8, с. 132—133; 9, с. 172—173]. Причому коли в одних випадках основний акцент зосереджувався на вкопуванні покутньої сохи [8, с. 132—133], в інших — на встановленні сволока (місцями у спеціально визначений день скликають людей «закладать сволок»: с. Вільшанка Лубенського р-ну Полтавської обл.) [9, с. 172—173]. Подібне підтверджують й наші матеріали з теренів Черкащини³.

³ У різних населених пунктах Корсунь-Шкевченківського та Квнівського р-нів під «закладчиною» розуміють два різні варіанти. У першому випадку «закладчина» — це урочисте вкопування першого (покутного) стовпа каркаса: «як встановлюють перший стовп — це закладчина» (с. Квітки); «коли вкопують першого слупа — заклад-

У підгірській частині Покуття (як і на покутсько-гуцульському пограниччі) жертвні предмети, подібно, як у Карпатах чи на Поліссі [6, с. 184—185], здебільшого вкладали у замки підвалин: «Як здоїмали, в замки підвалин клали гроші» (с. Баб'янка Кол.); «В підвадини клали гроші... Під підвадину (власне між підвадини. — Р. Р.) клали залізні гроші» (с. Тростянка Кол.); «В східний вугол під підвадину клали гроші» (с. Горішнє Залуччя Снят); «В чотири замки між підвадини давали гроші, аби сі гроші вели» (с. Задубрівці Снят.); «Як завітали підвадини, майстер казав: “Господи Боже допомагай”... На вугол клали копійки... гроші клали на вуглі, на підвадину, під перший брус» (с. Підвисоке Снят.); «На всі чотири кути ложили гроші... гроші ложили між підвадини» (с. Корпів Кол.); «В замки підвалин клали гроші (аби хата була багата) і кропили свяченою водою; гроші клав господар» (с. Лісна Слобідка Кол.); «В чотирох кутах підвалин зарубували [косий] хрест, [в нього] клали гроші і кропили йорданскою водою» (с. Великий Ключів Кол.). Зчаста тут набір жертвних предметів був уже більшим: «Як починали, в кут ложили артуши (проскуру, посвячену в церкві. — Р. Р.), копійки і лили свячену воду» (с. Будилів Снят.); «Між підвадини кладут гроші, свячену воду, зубок часнику, дрібку цукру, соли... там повинно бути... клали майстри перед тим, як робити дюру на чоп...» (с. Нижній Вербіж Кол.); «В вугол (чи чотири вугли) щось клали» (с. Струпків Кол.).

Тут жертвні предмети (в тому числі й гроші) залишалися у підвалинах (майстер їх не забирав). Натомість «за підвадини» майстра обдаровували окремо: «Як закладали підвадини, гостини не робили. В підвалинах вирубували хрест, клали шерсть з худоби, хліб, гроші (би сі вели гроші); ше гроші да-

щина» (с. Набутів); «закладчина, як закопують перший стовп» (с. Хильки); «закладчина — вкопують покутню шулу» (с. Яблунів). У другому випадку, спершу, впродовж кількох днів готують увесь матеріал, а потім скликають більше людей і в один день зводять увесь каркас споруди (стовпи, ощепи, дах): «закладчина — це вся робота» (с. Пішки); «як ощипали — були закладини (як поставили стовпи і ощепи. — Р. Р.)» (с. Черепин); «вкопують чотири вуглові слупи, ставлять ощип — це закладчина» (с. Моринці); «спершу все (ощепини, крокви) підготовляють на землі (долі) — а потім скликають людей і роблять закладчину» (с. Беркозівка).

вали майстри, бо, як майстри не дати гроші, то він зарубував на східному вуглі, щоб сі тупо вело [в новобудові]» (с. Малий Ключів Кол.); «В штири вугли підвалин клали гроші... Як зав'язали підвалини... Хліб клали вже на зав'язані підвалини на штири вугли. Майстер декував газді і забирив хліб» (с. Манява Бог.).

Подібне фіксуємо й на покутсько-гуцульському та покутсько-бойківському пограниччя: «Як зав'язували першу підвалину, там клали гроші і з вівці шерсть. Клав майстер» (с. Білі Ослави Над.); «В підвалини клали вовну, гроші, хліб» (с. Білі Ослави Над.); «В підвалини клали копійку, з барана вовну, комок (рослина, що росте біля ріки. — Р. Р.), вираблели сокиров хрестик. Підвалини зав'язували — на всі штири вугли зарубували хрестик» (с. Чорні Ослави Над.); «У всі чотири кути підвалин клали мідні гроші. Як закрили підвалини, кропили священ водов. Клав гроші і кропив майстер» (с. Шешори Кос.); «Як починали — в трох вуглах клали копійки» (с. Чорні Ослави Над.); «В чотирох кутах долотом робили (прямий. — Р. Р.) хрестик (посередині вибивали дирку). Посипали житом, після жита — цукром (би було їм добре жити), а після цукру — закладали гроші. Тоді казали “Отче наш”. Потім кропили священ водов. Так закладали хату» (с. Лючки Кос.); «Коли завізували хату, на вугли клали копійки, овечу вовну і поливали священ водов... Зарубували в підвалину вовну і гроші. Як зав'язують хату — закладини» (с. Вижній Березів Кос); «В підвалини... витинали простий хрест і туди клали вовну, гроші, шерсть, сіль, хліб, свячену воду (тепер ще кладут цукор). Сіль — від лихого ока, шерсть — щоб маржина велася, крайчик хліба треба класти, аби було багатство, цукор — аби солодке житє було» (с. Вижній Березів Кос); «В вуглі долотом вибирають хрест косий з ямкою посередині і туди набивають гроші (забивають ребром в центр хреста. — Р. Р.) і вовну... і закривають трісков» (с. Текуча Кос.); «В підвалинах рубають косий хрест з диркою посередині... туди клали гроші, хліб... вовна і свічена вода (в оден вугол)» (с. Текуча Кос.); «Як в'язали підвалини в чотири вугли підвалин (в видовбаний там хрестик) клали гроші (копійки), жито, шутку, зілля і кропили свяченою водою» (с. Манява Бог.) «В чотирьох кутах підвалин вирізали хрест... клали гроші, ар-

туш (хліб з церкви), васильок, лили свячену воду» (с. Манява Бог.).

На відміну від гірських районів (Бойківщина, Гуцульщина) [1, с. 200—203; 6, с. 280], де зав'язини підвалин відзначали обдаровуванням майстрів та обов'язковою гостиною, на основній території Покуття таких урочистостей не було зовсім. Лише дуже спорадично фіксуємо інформації, що після того, як затягнули підвалини майстрам давали «по сто грам»: «Майстер зав'язував підвалини... як тільки зав'язали підвалини, то на східному вуглі клали дошку і ті що затягали, гостилисі... потім кликали людей підоймати хату» (с. Торговиця Кол.). Це ж торкається й покутсько-гуцульського пограниччя: «Як заклали підвалини — засновані (п'янка); кликали сусідів і в той день вже не робили — набувалисі» (с. Шешори Кос.).

Окремі обрядодії були пов'язані з початком «здоймин» каркаса хати. Скажімо, у с. Торговиця (Кол.): «Як приходили підоймати хату, то майстер робив хрест і прибивав його до слупа насередині східної стіни. Як вже мастили хату, то той хрест переносили на під (горище) і прибивали до середнього кізла від сходу»; у с. Жукотин (Кол.): «Як починали хату, то до підвалин зи сходу майстер прибивав хрестик (і тоді молився). Хрестик прибивали зсередини хати (з внутрішнього боку підвалини. — Р. Р.). Як вбивали землю, той хрестик закривали»; у с. Красилівка (Тис.): «Як знимали хату, в землю вбивали хрестик з дерева... Його забивали всередині будови зи сходу (підвалини на той час вже були. — Р. Р.). Потім (при вбиванні долівки. — Р. Р.) його засипали глинов, так, що видно не було».

Знову ж, на покутсько-гуцульському пограниччі (як і на Гуцульщині та Бойківщині загалом [1, с. 195—198; 6, с. 270]) хрестика в землю «затикували» ще перед початком зав'язування підвалин⁴: «Як зачинали... серед кімнати клали хрест (в землю втикали розколений посередині патичок; в розколіну запихали другий патичок)... Коли вже накрили хату, той хрест спалювали в печі» (с. Білі Ослави Над.); «Як починали хату, посередині ставили хрест дерев'яний... Хрест збивати цвяком не можна. Ставили того хреста в свячену воду

⁴ Цю правду це могли здійснювати й безпосередньо після їх встановлення.

і жито (в банці)» (с. Чорні Ослави Над.); «Як заклали фундамент, майстри закладали хрест (в хаті, там де будуть жити), ставали на коліна і молилися. Той хрест стояв, поки не здоймили хату... хрест стояв в хаті, його рушали як поставили підлогу» (с. Лючки Кос.); «Як зачинали будову фундаменту — серед плящу ставили хрест. Хрест не був цвєком збитий; колись хрест був колений... хресток клали — в кімнаті закопували. Як клали підлогу — хрест забирали» (с. Вижній Березів Кос.); «Початок будови — закладини... В горішню хату кладут хрест... Як кінчають хату, хрест треба виносити на під, за кізли класти під побій і най він собі там сидит» (с. Вижній Березів Кос.); «Перед тим як ставив фундамент, ставив хрест... потім той хрест клали на під за козел» (с. Текуча Кос.); «Початок будови — закладини. Перед закладами хрестик з ліски втикали в землю, потім його клали за козла (його вмотували в матерію)» (с. Текуча Кос.); «Перше перед закладами майстер забивав в землю хрест; потім засновували хату» (с. Шешори Кос.).

В окремих випадках жертovní предмети могли вкладати (крім підвалин) ще й у процесі монтування верхньої обв'язки стін. Зокрема у с. Джурків (Кол.), «як зав'язують платви, в замки по вуглах кладут зілля, вовну», натомість у с. Задубрівці (Снят.) дари вкладали під головний сволок: «Під основний сволок з південного боку (тут, як і в гуцулів, на поперечний сволок вкладали кілька поздовжніх. — Р. Р.) клали ладан (аби святий дух був в хаті), жито (аби хліб був в хаті), вовну (аби хата була тепла), гроші (аби сі гроші вели)». До речі у цьому селі під час початку будівництва «між підвадини давали [лише] гроші — аби сі гроші вели». Цікавий звичай, пов'язаний зі сволоком побутував у селі Милування (Тис.). Зокрема тут, перед тим як сволок встановити на місце, його попередньо освячували: «Як тато зрубав в лісі дуба на сволок, вивіз на пасовиско і там його священник посьвіщував... другий раз священник посьвіщував, як сволок вже в хаті вложили на місце... священник посьвіщував сволок і хату... посьвіщував, бо на сволоку був хрест»⁵.

⁵ Зап. автором 22.07.1993 р. у с. Миловань Тисменецького р-ну Івано-Франківської обл. від Ковтун Марії, 1922 р. народж.

Укладання окремих елементів каркаса оселі теж регламентувалось звичаєвістю. Зокрема, як зазначають у с. Мишин (Кол.): «Підвадини клали до сходу — грубшим кінцем (прикоренком. — Р. Р.), а до заходу — тоншим». Усі вертикальні елементи вкладали у конструкцію хати «по росту»: «Слупи в хатах тільки по росту клали, так і кізли... навіть слупок на паркан не можна ввернути (уверх коренем. — Р. Р.)» (с. Задубрівці Снят.). Певними заборонами та обрядодіями супроводжувався сам процес будівництва. Скажімо, як зазначав Я. Фальковський, під час роботи на даху хати майстер вбирив жіночу сорочку на себе (як засіб від вроків): с. Вербівець (Кос.) [5, с. 34]. Коли майстер відпочивав, «сокиру клав на підвалину: не забивав, аби газдині тежко не було» (с. Малий Ключів Кол.). Це ж підтверджують й матеріали зі села Слобода (Кол.): «В зав'язану підвалину сокиру не зарубують і на ній не тешуть» [1, с. 236]. Знову ж, у с. Нижній Вербіж (Кол.), «як майстер від будови кудась відходив, то сокиру міг забити в підвалину... але там, де мали бути двері (тобто, обов'язково в місці майбутніх дверей. — Р. Р.)».

Як неодноразово відзначали дослідники, українці наділяли майстра-будівельника надприродними можливостями, вважали його чарівником. Причому найбільшу небезпеку він становив під час заснування підвалин, оскільки хату він міг закласти (зарубати) на щось добре чи погане [1, с. 151—154]. Такі повір'я зрідка фіксуємо лише у підгірській частині Покуття (заодно ж і на пркутсько-гуцульському пограниччі): «Майстри могли так зробити, що шось в хаті не ведесі: чи коти, чи кури, чи ше шось» (с. Мишин Кол.); «Майстер хату на щось закладав, але ніхто того не знав. Міг закласти так, що нічого не буде в хаті водитисі» (с. Нижній Вербіж Кол.); «Майстер міг зарубати на шось зле» (с. Манява Бог.); «Майстер може зробити на шось зле» (с. Шешори Кос.); «Як заложили гроші, то майстер питав на що зарубувати: на діти, хадобу, хліб? Господар казав на шо. Майстер легко рубав в углі три рази: раз — на діти, два — на гроші, три — на худобу, аби добре сі вела. Міг майстер зарубати і на зле... Майстер зарубував і закривав підвадини» (с. Горішне Залуччя Снят.); «Майстер як закладав міг говорити: “Я закладаю сю хату на білоголову дівчину... аби в хаті були

невістки, аби були діти, аби люди приходили... на гроші... аби йшли люди» (с. Текуча Кос.).

Зважаючи на це, впродовж будівництва майстрам (особливо старшому майстрові) старались всяко догоджати (щоб не накликати на себе їх гніву): «В процесі будівництва хати слід було уважати щоби майстрів не настановити проти себе і щоб вони не заложили на якесь нещастя (коли майстер захоче може навіть останній козел (пару крокв) зятати на нещастя)» (с. Середній Березів Кос.) [5, с. 36]; «Треба сі з майстром добре обходити, аби він дав їм щісливе мешканє в хаті» (с. Жукотин Кол.); «Як хтось не хоче майстрови заплатити (розрахуватись по домовленості після закладин. — Р. Р.), майстер в повітру перед собов перехрещує сокиров (хрестить поперед себе. — Р. Р.) і кидає її вперед, тоди газді буде щось зле» (с. Джурків Кол.); «Майстра боялисї образити... майстер може завісити якусь пленицю і там скрипит» (с. Манява Бог.). Водночас, коли з якихсь причин (сварки з господарем тощо), майстер не завершив будови і пішов, інший майстер зазвичай не хотів доробляти: «Як один майстер почав і кинув, то другий майстер доробляти не йшов» (с. Нижній Вербіж Кол.); «Як майстер не скінчив будови і кинув, то другий боявсї йти» (с. Манява Бог.).

«Здоймлини» завершувались встановленням на «першій» (східній) парі крокв обрядового деревця («деревце», «квітка», «косиці»⁶; зрідка — «вінок»: с. Тишківці Гор., «букіт» — с. Глушків Гор.). «Косицю» на «першій кізел» здебільшого «завіщували» вже після того, як встановили усі крокви (сс. Красилівка Тис., Підвисоке Снят., Семаківці Гор., Нижній Вербіж Кол.). Інколи етнофори наголошують, що це здійснювали аж тоді, «як полатили верх»: «Як скінчат латити — кладут квітку» (с. Вікняни Тлум.). Проте це могло відбуватись й під час підняття крокв на верх (власне зі східного боку завжди починали монтувати крокви). Квітку могли закріплювати до «першого кізла» на землі і піднімати разом із ним (сс. Струпків, Тростянка Кол.; Горіш-

не Залуччя Снят.; Корнів Гор.): «Косицю майстер прибивав до першого кізла і з кізлом її підоймали» (с. Струпків). Іноді її «зачіпали» після підняття перших «кізлів» на верх: «Косицю робила господи-ня, вішав майстер; вішали, як тільки поставили першу пару кізлів» (с. Торговиця Кол.).

Конструкція такого «деревця» відзначалась низкою локальних особливостей. Скажімо, на Коломиїщині, як і на Бойківщині чи Гуцульщині [1, с. 169—302; 6, с. 283—284], це була невелика смерічка чи яличка: «Деревце — ціла маленька смерічка» (сс. Мишин, Торговиця, Нижній Вербіж, Великий Ключів, Сопів, Лісна Слобідка, Велика Кам'янка, Пилипи Кол.); «деревце — маленька яличка» (сс. Тростянка, Малий Ключів, Джурків, Коршів, Жукотин Кол.; Острівець Гор.). Деревце прикрашали калиною, живими чи паперовими квітами, стрічками: «До косиці чіпали калину, квіти; квіти (косиці) рвали в городі (георгіня, ночник)» (с. Лісна Слобідка Кол.); «Деревце — маленька ялинка, на ній паперові квіти, на вершок — калина, далі — ружа, мнєта» (с. Тростянка Кол.); «На смереку чіпали квіти, ружі» (с. Торговиця Кол.); «Смерічку вбирают косицями» (с. Нижній Вербіж Кол.); «На кізли — деревце (вбрана смерічка)» (с. Сопів Кол.); «Чіпали деревце — вбрану косичками яличку» (с. Малий Ключів Кол.); «На кізли клали деревце з ялички; до деревця зачіпали стрічки» (с. Джурків Кол.); «Косиці — мала смерічка; її вбирали живими косицями, які рвали в городі (в літі); як не було живих косиць — вбирали паперовими» (с. Пилипи Кол.); «На крокви ставили деревце — ціла маленька смерека, вбрана папером» (с. Мишин Кол.); «На крайні від сходу кізли чіпали деревце — пару гілок ялички і косиці (квіти. — Р. Р.)» (с. Великий Ключів Кол.); «На кізли — косиця: маленька ялиця, квіти, калина» (с. Коршів Кол.).

Місцями побутовала відмінна конструкція «косиці» — закріплений до невисокої (0,5—0,7 м) «тички» («патики») букет. Здебільшого до букета обов'язковим елементом входила гілка хвої: «Косиця — до тички прив'язували гілку ялиці, калину та квіти» (Коршів Кол.); «Деревце — пару гілок ялички і косиці» (с. Великий Ключів Кол.); «Як здойміт хату, на верх кладут деревце: гіля з смереки... чіпали квіти з паперу» (с. Залуччя Кол.);

⁶ «Косиця» (сс. Красилівка Тис.; Коршів, Лісна Слобідка, Торговиця Кол.); «деревце» (сс. Горішне Залужжя, Драгасимів, Підвисоке, Красноставці Снят.; Залуччя, Тростянка, Мишин, Сопів, Великий Ключів, Малий Ключів, Лісна Слобідка Кол.; Олієво-Королівка Гор.) «квітка» (сс. Семаківці, Корнів, Копачинці Гор.).

Іл. 1. Будівельне деревце, с. Вікняни Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.

«Квітка — гілце сосни і квіти» (с. Вільшаниця Тис.); «На кізлі — квітка (сосна і квітами вбираїсі)» (с. Вільшаниця); «Деревице — на тичці гілка сосни, квіти, стонжки» (Олієво-Королівка Гор.). В останньому селі наголошують, що гілка мала бути саме сосною (навіть коли використовували ялину, то казали на неї «сосна»). Знову ж, у с. Пилипи (Кол.) відзначають, що «колись косиці — то мала смерічка, а тепер — або смерічка, або смерекова галузка».

На Городенківщині та Снятинщині не рідко у конструкції «квітки» використовували й листяні породи (зокрема й фруктові): «Деревице з ялички або з дерева з листям... і до того чіпали квіточки» (с. Гарасимів Тлум.); «Квітка — на тичці гіляга з дерева і квіти» (с. Чортовець Гор.); «На кізлі — деревице з сосни або вишні» (с. Незвисько Гор.); «На кізлі — вінок; його робили з гілки вишні» (с. Тишківці Гор.); «Квітка — [гілка] вишні, до неї причіпають стонжки» (с. Воронів Гор.); «Деревице — галузка вишні і паперові прикраси» (с. Підвисоке Снят.); «Деревице робили з вишні, вбирали папером» (с. Красноставці Снят.); «Деревице робили з верби, вишали стонжки, білу хустку...» (с. Горішне Залуччя Снят.). Тут відзначають, що у вербі, яку зачіпали мали бути «краки — як мітла» (багато гілочок на зразок мітли)⁷.

⁷ Слід відзначити, що деякі дерева та кущі (смерека, ялиця, вишня, калина, «ружа» тощо), гілля яких використовувалось у конструкції деревця, покутяни садили на могилах: «На гробах садили фруктові дерева (калина, яблуня, груша, вишня); на молодих садили ще квіти» (с. Корнів

У низці сіл Тлумацького та Тисменецького р-нів обов'язковим елементом будівельного деревця був качан кукурудзи («кукуруз»), застромлений на загостреному зверху «патику» (іл. 1): «Ставили квітку — на верх патика чіпали кукуруз, квіти, бинду (стрічку. — Р. Р.) і начіпали чічок» (с. Олешів Тлум.); «Квітка — на патику кукуруз, навкола — квіти» (с. Буківна Тлум.); «Знимали верх, на кізлі — квітка: кукуруз на патику і квіти» (с. Одаї Тлум.); «Робіт квітку... на чубок на хату: на верх на патик — зелений кукуруз, квіти і хустка для майстра» (с. Ісаків Тлум.); «На кізлі — квітка (патик, кукуруз і квіти)» (с. Стриганці Тис.); «Квітка — кукуруз на патику і обвивали квітами» (с. Клубівці Тис.); «Квітка — кукуруз на патику і навкола квіти» (с. Долина Тлум.); «Квітка — кукуруз на патику і квіти (ружі); квіти прив'язували китянкою (тою крайкою, що зв'язували вінок весільний)» (с. Добровляни Тис.).

Деінде до тички прив'язували лише квіти (іл. 2): «Косиця — букет квітів (обов'язково живих! — Р. Р.), прив'язаний до тички... квіти рвали ті, що ростуть коло хати (тоя, рута, васильки)» (с. Красилівка Тис.); «Квітка — з квітів» (с. Корнів Гор.); «На квітку давали жито, квіти» (с. Семаківці Гор.); «Косиця — на тичку

Гор.); «На цвинтари в головах садили смереку (а на старому цвинтари садили яблуньки, грушки)» (с. Копачинці Гор.); «На гробі в головах садили дерево (смерека, черешні і таке); на гробі поза голову [покійника ставили] хрест, далі садили дерево; на небіжчику садили таке дерево, яке хто любить» (с. Тишківці Гор.); «На гробах садили тільки вишні; в головах хрест, за ним вишня — як хрест упаде, щоб знати де гріб» (с. Залуччя Снят.); «На гробах садили черешні, берези, вишні, сливки, ялину» (с. Залуччя Кол.); «На гробах в головах садили яличку або смерічку; багатий, як викопали яму на гріб, то в яму клали труну а на неї дубовий «поміст»; кажуть [це для того], щоб труна не гнила» (с. Залуччя Кол.). «На гробах садили грушу, яблуню, сосну, калину, ружу (що пахне)» (с. Корнів Кол.). Це здійснювали зазвичай на весні, але не швидше, ніж минув рік після поховання покійника: «На гробах садили калину... або боз, грушу, яблінку, явір (на молодій дівчині — кущ калини; як молодий хлопець — смереку або сосну; на старих садили хто що хотів; дерева на гробах садят аж на весні (коли би чоловік не помер)... то робили за рік, не скорше...» (с. Тростянка Кол.). На наш погляд, сказане є одним із аргументів на користь зв'язку будівельного деревця з культом померлих предків.

(або на смереку) чіпали квіти, ружі» (с. Торговиця Кол.); «На деревце вішали платинки (хустки — Р. Р.), квіти» (с. Драгасимів Снят.); «Ставили косицю — квіти на патику» (с. Баб'янка Кол.); «На косицю — квіти» (с. Струпків Кол.); «Як здоймили, на кізли давали косицю — букет з квітів» (с. Тростянка Кол.) «Косиці — квіти, стонжки» (с. Тростянка Кол.); «Деревце робили з квітів; ставили квітку — на патику квіти» (с. Сокирчин Тлум.); «Квітка — живі квіти на патику» (с. Гавриляк Тлум.); «На горі — косиці (квіти на патику)» (с. Пужники Тлум.); «На кізли клали деревце з квітів на патику» (с. Бортники Тлум.); «На кізли хати — букіт» (с. Глушків Гор.); «Деревце — вершок з ялини або просто квіти» (с. Острівець Гор.); «Косиця (деревце)... рвали косиці (квіти) з городу (георгінія, ночник)» (с. Лісна Слобідка Кол.).

У тому разі, коли будівельним деревцем була маленька смерічка чи яличка, шукав її у лісі та зрубав газда (на покутсько-бойківському та покутсько-гуцульському пограниччях (Бог., Кос., Над.), як і на Бойківщині та Гуцульщині [1, с. 283—284; 6, с. 284] загалом, це частіше входило в обов'язки майстра). Щоправда, у тих випадках, коли оселю будували «зайшли гуцули» (майстри з Гуцульщини), це міг здійснювати старший майстер: «Гуцул казав, що він сам знайде смерічку; він шукав, зрубав і давав газді» (с. Матіївці Кол.). Прикрашала деревце газдиня (інколи дівчина — «Жінка чи дівчина вбирають смерічку косицями»: с. Нижній Вербіж Кол.), а «зачіпав» («клав») на верхівку крокв майстер (сс. Коршів, Тростянка, Торговиця, Лісна Слобідка, Нижній Вербіж, Великий Ключів, Пилипи, Джурків, Струпків, Жукотин, Угорники Кол.; Семаківці, Тишківці, Воронів, Острівець, Корнів Гор.; Горішне Залуччя Снят.) (іл. 3): «Косиця йшла на перші кізли. Косицю робила газдиня, майстер чіпав, а хустку забирав» (с. Угорники Кол.); «Косицю робила газдині, а майстер чіпав; колачі в хустці собі забирав» (с. Пилипи Кол.). Подекуди (сс. Великий Ключів, Нижній Вербіж, Джурків Кол.; Сокирчин Тлум.) наголошують, що це входило в обов'язки власне «головного (старшого) майстра»: «Деревце рубав газда, вбирала газдині... давала його газді, газда давав старшому майстрови і той чіпав на козел» (с. Джурків

Іл. 2. Будівельне деревце, с. Добровляни Тисменецького р-ну Івано-Франківської обл.

Іл. 3. Встановлення будівельного деревця, с. Добровляни Тисменецького р-ну Івано-Франківської обл.

Кол.); «Майстер косицю прибивав, благословив три рази людей: “Благословит люди, най Бог благословит”. Всі [присутні] відповідали: “Най Бог благословит”» (с. Лісна Слобідка Кол.). До речі, місцями (с. Буківна Тлум.) респонденти зазначають що «квітку робили ті люди, що робили на будові (тобто майстри чи підсобники. — Р. Р.), а прибивав (до крокв. — Р. Р.) старший майстер». Встановлювати деревце на крокви міг також будь-хто з май-

стрів — той, кому доручив цю роботу головний майстер (с. Воронів Гор.). Скажімо, у с. Тишківці (Гор.) деревце зазвичай «клав» наймолодший з майстрів: «Квітку робила газдині, а наймолодший майстер зачіпав». На покутьсько-гуцульському пограниччі «зачіпати деревце» могли доручати маленькому хлопчикові: «На перший козел кладут деревце з смереки і вбирають його. До деревця прив'язують гроші в хустинці. Посилають маленького хлопчика, аби привізав деревце до козла. Гроші які є в хустці хлопчик забирає — то його плата, що вчипив деревце» (с. Білі Ослави Над.). Зрідка цю роботу виконував газда (сс. Залуччя, Баб'янка Кол., Красноставці Снят., Копачинці Гор., Гавриляк Тлум.): «Квітку робила газдині, а чіпав газда» (с. Гавриляк); «Косицю робила газдині, вішав газда, а майстер собі здоймав [подарунок] (ще перед вечерею. — Р. Р.)» (с. Баб'янка). У сс. Корнів (Гор.), Тростянка (Кол.) деревце «клала» газдиня (в останньому випадку крокви на верх піднімали вже з деревцем): «Косицю клала газдині — чіпала на перші кізли на землі, і з неї кізли підіймали» (с. Тростянка); «Як висаджують перший козел, газда робит деревце з верби (зрубує гілку. — Р. Р.)... Як кладут перший козел, то газдиня зачіпає стонжки, прив'язує (ще на землі) хустку (біла хустка і в гудз зав'язували гроші) до деревця і тоді підіймають кізли. Ввечер, як йшли їсти, майстер відв'язував хустку і забирав гроші, тоді пили горівку — то називали зводіт хату» (с. Горішне Залуччя Снят.).

Стосовно способу кріплення «косиці» до крокв, то здебільшого особливих застережень (які відомі з інших регіонів [1, с. 285—286; 6, с. 284]) до цього не фіксуємо, — її просто прибавали цвяхом (сс. Залуччя, Великий Ключів Кол. та ін.). Лише у с. Підвисоке (Снят.) деревце обов'язково «прив'язували» (за переконаннями етнофорів цвяха бити в нього не можна було). Це, що «у стовбур [деревця] цвях не били», підтверджують й матеріали Р. Сілецького зі с. Слобода (Кол.) [1, с. 280].

Власне встановленням обрядового деревця звершувалась «майстерська» робота («здоймлини хати»). Газди майстрів частували, головному майстрові (чи усім майстрам) «за косицю» додатково дарували гроші та інші подарунки (хустку, сорочку, полотно, колачі тощо). Це відбувалось доволі уро-

чисто, з дотриманням певного церемоніалу, який в окремих населених пунктах мав свої локальні особливості. Подарунки зазвичай зачіпали до «косиці»: «На крайніх від сходу кізлах чіпали деревце... До деревця чіпали колач (щоб мйстер прибав [деревце] і собі колача забрав)» (с. Великий Ключів Кол.); «На кізли чіпали маленьку ялинку — деревце... До нього зачіпали хустку, сорочку і два калачі... В гудз хустки зав'язували гроші. То подарунки майстрові (хустка, гроші, сорочка два колачі)... Як майстер прибав деревце — господар дякує...» (с. Тростянка Кол.); «Майстро-ви газдиня давала колачі, давала горілку, сорочку або хустку... [це клали] в деревце» (с. Тростянка Кол.); «Як скінчили підіймати хату, на східний кізел чіпали косицю... [до неї зачіпали] півлітру, сорочку (як три майстри, — то три сорочки), гроші... Косицю вішали як поставили тільки перший кізел, а як поставили всі кізли, то майстер ліз і здоймав сорочку гроші...» (с. Торговиця Кол.); «...Газдиня виносила косицю, до неї була прив'язана хустка (в деяких селах замість хустки давали сорочку); майстер зачіпав косицю, а хустку відв'язував і забирав собі» (с. Коршів Кол.); «Як здойміт хату на верх кладут деревце... На деревце зачіпали хустку, колач і гроші для майстра (гроші зав'язували у кінець хустки). Газда вішав деревце, а майстер здіймав (піднімав на верх з кізлом)» (с. Залуччя Кол.); «Головний майстер прибавляє її [косицю] на козел... там (в смерічку) кладут хустку, сорочку (або дві хустки і сорочки) півлітру, колач або два... для майстра чи двох майстрів...» (с. Нижній Вербіж Кол.); «До деревця зачіпали стонжки, хустки (або сорочки)... до нього чіпали сорочку або хустку, колач і фляшку; майстер вішав, подарки (хустку і інше він відразу знімав)» (с. Джурків Кол.); «Косиці... [в її складі] квіти (косиці), сорочка і фляшка горілки; колачі майстро-ви не давали» (с. Баб'янка Кол.); «[В деревце]... квіти і гроші в хустині для майстра клали» (с. Струпків Кол.); «Ставили деревце для старшого майстра... подарок старшому майстрові: в хустці колач, сорочка і фляшка горілки — то чіпали до деревця» (с. Жукотин Кол.); «На перший кізел клали деревце, [до нього] вішали хустку (кожному майстрові по хусти-

ні, а найстаршому ще півлітру)» (с. Підвисоке Снят.); «На кізли клали деревце, вішали квіти, платинки (хустки. — Р. Р.); кожному майстрові хустку, а в вузлику хустки зав'язували гроші» (с. Драгасимів Снят.); «Здоймлені... ще майстрам давали сорочки або рушники... Деревце залишали, горілку і хустки забирали...» (с. Красноставці Снят.); «На деревце зачіпали в платинках гроші для майстрів (скільки було майстрів, стільки чіпали платинок); платинка обов'язково біла» (с. Белелуя Снят.); «Клали квітку... В квітку — в хустці колач, сорочка, фляшка; колач вмотували в хустку... головний майстер собі то знімав» (с. Будилів Снят.); «Як поставили кізли, на східну пару старший майстер клав квітку (жито, квіти, гроші). Потім старший майстер ті гроші забирав» (с. Семаківці Гор.); «На кізел ставили деревце — сосна квіти стонжки, гроші. Гроші знімав майстер» (Олієво-Королівка Гор.); «На кізли — квітка з квітів і гроші зав'язані в папір. Газдині робила квітку і чіпала до першого кізла (ще на землі, перед тим, як його мали підняти. — Р. Р.); майстри піднімали кізел, а гроші знімав старший майстер» (с. Корнів Гор.); «Як зняли [хату] — на перший кізел чіпали квітку і гроші — майстер лізе і забирає собі ті гроші» (с. Копачинці Гор.); «В квітці... там квіти і гроші для майстра» (с. Незвисько Гор.); «До неї [квітки] причіпають стонжки, пару рублів і той майстер що прибиває, гроші бере» (с. Воронів Гор.); «Коли встановили кізли, то на першу пару зачіпали косицю з квітів, а до неї майстрови чіпали горілку і гроші» (с. Красилівка Тис.); «До квітки чіпали квіти і фустку... чіпав старший майстер (фустку він забирав)» (с. Сокирчин Тлум.); «Квітка — з квітів і гроші зав'язані в папір (для майстра)» (с. Корнів Гор.); «Квітка... до неї причіпають стонжки, пару рублів і той майстер що прибиває — гроші бере» (с. Воронів Гор.); «В квітку клали гроші, старший майстер їх забирав і тих газдів поздоровляв... для майстра сорочка — подарок для головного майстра» (с. Гавриляк Тлум.); «На косиці чіпали флешку горівки для майстра» (с. Пужники Тлум.). У с. Залуччя (Кол.) етнофори зазначають, що «колись до квітки (косички) чіпали колач в хустці, а тепер чіпають ще фляшку горівки (колись того ніхто не давав)».

Інколи, крім подарунка, який майстер знімав з «квітки», його обдаровували ще додатково: «На крокви косиця... в косицю ховали гроші (майстер їх шукав і забирав собі)... Як поставив майстер косицю йому давали колач і сорочку» (с. Лісна Слобідка Кол.); «На перший козел — деревце з вишні; вбирали папером, [давали туди] горівку і всім майстрам по колачеві, ще чіпали хустку (або всім майстрам або тільки головному майстрови); колач зав'язували в платину (хустку. — Р. Р.)... деревце ставив газда; горівку, хустку майстри забирали, а деревце лишали; потім ще майстрам давали сорочки або рушники» (с. Задубрівці Снят.); «Смерічка... до неї чіпали хустку... майстер хустку забирав... йому (майстрови) ще давали колач (або з кислого або з прісного тіста)» (с. Велика Кам'янка Кол.); «В косицю клали фляшку горівки і хустку (колача не було); майстер косицю чіпав, а хустку забирав; потім майстрови ще дарували сорочку» (с. Угорники Кол.); «Косиці — квіти, стонжки, в білій хустці два колачі — майстрові; майстрам, як скінчили, давали сорочки» (с. Тростянка Кол.); «Косиці — то мала смерічка... хліб клали на столик... смерічку вбирали косицями, в білій хустці зав'язували два колачі... а майстер [косицю] чіпав, колачі в хустці собі забирав... майстрови ще дарували сорочку або рушник» (с. Пилипи Кол.).

Місцями подарунки не входили до складу «квітки», а майстра обдаровували окремо, після того, як він її встановив: «На кізли — деревце... Два колачі і сорочку [після встановлення деревця] газди давали майстрові в руки» (с. Малий Ключів Кол.); «На східну пару крокв майстер чіпав косицю; як він її причіпив, газди [йому] дарували сорочку, півлітри горівки» (с. Коршів Кол.); «Майстрови по закінченню давали колачі» (с. Мишин Кол.).

Респонденти зазвичай відзначають, що хустка, яку зачіпали до деревця, мала бути білою (сс. Белелуя Снят., Тростянка Кол.), натомість місцями на гуцульсько-покутському пограниччі (с. Вербівець Кос.) траплялось, що на крокви встановлювали червону хустку на жердині — «аби [майстра] не врескли» [5, с. 34].

Появу на гребені даху обрядового деревця, подібно як і в інших регіонах України (скажімо, на По-

ліссі, Волині [1, с. 273—274], Поділлі [7, с. 143]), етнофори зазвичай трактують як завершення роботи (власне роботи майстра): «Як здохмили хату — на кізлі вінок; вінок (квітка) — кінець роботи» (с. Тишківці Гор.). Трапляються й відмінні міркування (що теж притаманно для інших етнографічних груп [1, с. 276—278]): «На кізлі квітка, щоб було видно, що вже знято» (с. Залуччя Кол.); «На перший козел клали деревце вбране, аби весело було» (с. Белелуя Снят.); «На кізлі ставили деревце для старшого майстра» (с. Жукотин Кол.). Інформацію про те, що «косиця» призначалась для майстра («його косиця») дослідники фіксували й у інших селах Покуття (с. Слобода Кол.) [1, с. 283].

Стосовно подальшої долі обрядового деревця, то у багатьох випадках «квітка» на гребені причілка стояла до того часу, поки не зігнула чи під дією вітру не впала на землю: «Деревце стояло, поки саме не пропало» (с. Задубрівці Снят.); «Деревце стояло поки само не зігнуло» (с. Красноставці Снят.)⁸. Інколи, як покривали дах, його загинали униз: «Як накривали хату, деревце загинали в долину» (с. Белелуя Снят.). Щоправда, місцями, вже під час влаштування обрешітки чи покрівлі деревце знімали і клали на горище: «Як латили дах, то косицю здохмили і лишали на поді» (с. Торговиця Кол.); «Квітка стояла, поки не пошивали хати — тоді її здохмили і клали на поді за перший кізел» (с. Вільшаниця Тис.)

Встановлення «квітки» на «кізлах» зазвичай завершувалося гостиною, яку називали «здохмлени» («здохмлени», «закладина»): «Як здохмили — ввечер гостина (закладина)» (с. Пилипи Кол.); «Як вклали всі кізлі і лати — робили гостину» (с. Задубрівці Снят.); «Як звели хату — робили гостину» (с. Красноставці Снят.); «Як поставили кізлина — робили забаву (здохмлени)... гостили людей» (с. Великий Ключів Кол.); «Як полатили, робили тоді гостину — здохмлени» (с. Малий Ключів Кол.). Інколи її називали «толокою»: «Як на хату

прив'язали дереце, робили забаву (толоку) — вгощали людей» (с. Підвисоке Снят.). Гостина зазвичай відбувалась у той день, у який встановили «квітку», щоправда місцями (с. Торговиця Кол.) це могли здійснювати й пізніше (через два-три дні).

Частування, як звичайно, мало урочистий характер. Скажімо, у с. Нижній Вербіж (Кол.) після встановлення на кроквах деревця, «на середині підвалин» (у житловому приміщенні) старший майстер втикав у землю хрестик. Відтак господарі «ставлять [туди] столи і роблять закладина — гуляють». Після забави «майстри лізуть [на дах] і знімають подарунки». Особливе (почесне) місце в процесі гостини відводились старшому майстрові: «Як поставили деревце, робили забаву — закладина. Стіл ставили в хаті на місце, де він мав бути, майстра садили на середині, як князе (там, де на весілі садять молодого — князе). Перший тост виголошував майстер» (с. Залуччя Кол.); «Як майстер прибив деревце газда декує і робит забаву. Майстер за столом сидів посередині... першу порцію [чарку] підіймав майсер і вінушував газдів» (с. Тростянка Кол.); «Як здохмили хату то в той день або через два—три дні робили гостину. Стіл ставили всередині будови, майстер сидів на головному місці» (с. Торговиця Кол.).

Оригінально це відбувалося у с. Джурків (Кол.). Після того, як «деревце» було встановлене на «козел», газда виносив на горище невеличкий столик, ставив його біля східної пари крокв, відтак на столик клав хліб-сіль на рушнику та пляшку. Туди вилазив головний майстер та з газдою пили по чарці: «Газда там пив до майстра, а решта людей чекали на низу; коли майстер з газдою злазили, всі сідали за стіл на долі і гостили сі — вечеріли (відбувалась загальна гостина. — Р.Р.)». Подарунки призначені для головного майстра (закріплені до деревця), той міг знімати зразу як встановив останнє («Подарки, фустку майстер відразу здохмавав, як прибив деревце») або аж після урочистої вечері («Як повечеряли, майстер ліз на кізел і знімав собі фустку чи сорочку і забирав собі»).

Щоправда у низці сіл застілля не робили, а просто влаштовували невелике частування майстрів і тих людей, що «здохмили хату». Таке частування називали «могорич» (с. Гарасимів, Долина Тлум; Острівець, Глушків Гор.): «Як на кізлі поставили

⁸ До речі, подібне стосується й гілок, якими на Трійці замаювали гроби: «На Трійці на гроби несли липу... заштикали на гріб чи прив'язували до хреста. Того спалити не можна — вітер розвіває і так гниє» (с. Раковець Гор.), «На Зелени свята на могилу могли встромити гілку явора і вона там мала бути... могла і прорости» (с. Тростянка Кол.).

деревце — господар наливає по сто грам» (с. Мишин Кол.); «На кізли хати — букіт, тоді могорич» (с. Глушків); «Як підняли — газди давали могорич» (с. Гарасимів); «За деревце давали могорич» (с. Острівець). Інколи це був, як зазначають респонденти, «усилений могорич»: «Як здохмили — газди давали усилений могорич» (с. Долина Тлум.); «Газди давали за квітку перекуску» (с. Буківна Тлум.).

Переважно обрядове деревце вивішували лише один раз — на «кізлі», проте у деяких населених пунктах придністровської частини Покуття одержуємо інформацію, що його (подібно, як і на Поділлі [7, с. 143] та Волині [10, с. 443]) встановлювали два рази: «Квітка: одна на платви (як встановили), друга на кізлі» (с. Воронів Гор.); «Як підняли стіни — в куті (південно-східному. — Р. Р.) на стіни — квітка (кукуруз на патику і наколо квіти); на другий раз поставили кізлі — знов на них квітка» (с. Долина Тлум.). В окремих випадках «квіткою» відзначали ще й пошиття даху соломою: «Як скінчат латити — кладут квітку, як накриют соломов — кладут другу квітку» (с. Вікняни Тлум.). Обрядове деревце тут також встановлювали й у процесі «толоки» (валькування стін, стелі). Варто також відзначити, що як і деінде [1, с. 287], на Покутті обрядове деревце могли вивішувати й на господарських спорудах двору: «Косицю (букет з квітів) клали як на хату, так і на стайню» (с. Тростянка Кол.).

У низці населених пунктів респонденти відзначають, що гостина на «здоймлені» було першою і останньою у процесі спорудження оселі (сс. Великий Ключів, Малий Ключів Кол.): «Як заклали підвалини — гостини не робили, була тільки одна гостина — здоймлені» (с. Малий Ключів); «Перед тим (здоймленням. — Р. Р.) ніякої гостини не було» (сс. Великий Ключів). Знову ж, деінде, як вже було говорено, невелике частування відбувалось після встановлення підвалин.

Висновки. Отже комплекс звичаїв, повір'їв та забобонів, які супроводжували процес спорудження житла на Покутті, у своїй основі збіжний із загальноукраїнським. Водночас тут при зрубному будівництві регіону Карпат і каркасному, яке побутувало у лісостеповій частині України, витворився своєрідний локальний комплекс будівельної обрядовості,

який поєднував у собі окремі специфічні риси, притаманні для кожного з цих регіонів. Зокрема, хоч на теренах Покуття й присутні певні урочистості, пов'язані з встановленням першого нижнього вінця (підвалин), що характерне для карпатського зрубного будівництва, кульмінаційним моментом вважався увесь процес спорудження (власне завершення) каркаса житла від підвалин (при їх наявності) — до встановлення крокв (що здійснювали впродовж одного дня) і закріпленні на їх вершку обрядового деревця. Знову ж, урочистості, пов'язані з монтуванням підвалин, більше характерні для підгірської частини Покуття, натомість на придністров'ї вони практично відсутні.

1. Сілецький Р. *Традиційна будівельна обрядовість українців*. Львів: Міністерство освіти і науки молоді та спорту України; Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2011. 425 с.
2. Сілецький Р. Бузина в народних демонологічних повір'ях українців. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. Вип. 16. С. 140—150.
3. Сілецький Р. Традиційні «заходини» до нової хати на Покутті. *Проблеми збереження та популяризації культурної спадщини: формування музейних колекцій та зібрань. Збірник доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції у Музеї народної архітектури та побуту у Львові імені Климента Шептицького 25—26 вересня 2019 року*. Львів, 2019. С. 241—250.
4. Урбанович Б.П. Традиційні вірування та звичаї, пов'язані з будівництвом житла на Покутті. *НТЕ*. 1987. № 2. С. 52—54.
5. Falkowski J. *Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny*. Lwów, 1938. 107 s. (Pracy etnograficzne. Wydawnictwo Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie. Pod red. A. Fiszera. № 4).
6. Радович Р. *Народна архітектура Старосамбірщини XIX — першої половини XX ст. (житлово-господарський комплекс)*. Київ: Видавець Олег Філюк, 2015. 352 с.
7. Радович Р. Традиційна будівельна обрядовість подільян. *Матеріали I міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Хмельницький, 2016. С. 141—145.
8. Грушевський М. З життя селян на Чигиринщині. Прим. М. Кучеренка. *Пам'ятки України: історія і культура*. 2002. № 2. С. 127—135.
9. Милорадович В.П. Життє-бытє лубенського крест'янина. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ: Либідь, 1991. С. 170—341.

10. Сілецький Р. Будівельна обрядовість. *Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні нариси*. Львів, 2023. С. 420—454.

REFERENCES

- Siletskyi, R. (2011). *Traditional building rituals of Ukrainians* [in Ukrainian]
- Siletskyi, R. (2015). Elderberry in folk demonological beliefs of Ukrainians. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu* (Issue 16, pp. 140—150) [in Ukrainian].
- Siletskyi, R. (2019). Traditional «housewarming visits» to the new house in Pokuttia. *Problems of Preservation and Popularization of Cultural Heritage: Formation of Museum Collections and Assemblies. Collection of Reports of the III International Scientific-Practical Conference at the Klymentii Sheptytskyi Museum of Folk Architecture and Life in Lviv, September 25—26* (pp. 241—250). Lviv [in Ukrainian].
- Urbanovych, B.P. (1987). Traditional beliefs and customs associated with dwelling construction in Pokuttia. *Narodna tvorchi ta etnografii*, 2, 52—54 [in Ukrainian].
- Falkowski, J. (1938). The north-eastern border of the Hutsul region. *Ethnographic work*, 4. Lviv: Publisher of the Folklore Society in Lviv [in Polish].
- Radovych, R. (2015). *National architecture Staryi Sambir district in the nineteenth — first half of the twentieth century (housing and economic complex)* [in Ukrainian].
- Radovych, R. (2016). Traditional construction ritualism of Podolians. *Proceedings of the 1st International Scientific Historical-Regional Studies Conference «The City of Khmelnytskyi in the Context of the History of Ukraine»* (pp. 141—145). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (2002). From the life of peasants in the Chyhyryn region. *Sights of Ukraine: history and culture*, 2, 127—135 [In Ukrainian].
- Myloradovych, V. (1991). The life-being of a Luben peasant. *Ukrainians: popular beliefs, belief, demonology* (pp. 170—341). Kyiv: Lybid [in Russian].
- Siletskyi, R. (2023). Construction ritualism. *Cultural and Everyday Traditions of Ukrainians of Volhynia: Historical-Ethnological Essays* (pp. 420—454). Lviv [in Ukrainian].

Received: 18.02.2026

Accepted: 09.03.2026

Published: 27.04.2026